

10-miljonerspotten

TIO GODA EXEMPEL

MILJÖFÖRVALTNINGEN

Box 8136, 104 20 Stockholm

Telefon 08-508 28 800

www.stockholm.se/miljoforvaltningen

Mellan 2005–2008 har drygt 60 projekt i Stockholms stad arbetat på olika sätt för att förbättra miljön. Detta har varit möjligt tack vare att 10 miljoner kronor av stadens Miljömiljard öronmärktes för skolor, förskolor och ideella organisationer. Alla projekt har en tydlig koppling till stadens miljöprogram och dess miljömål och syftar till att minska nuvarande miljöproblem eller förhindra att nya uppstår.

Erfarenheterna är genomgående positiva. Delta-garna berättar att deras arbete har bidragit till t ex minskade kostnader för belysning eller avfallshantering, en ökad förståelse för de ekologiska sambanden, fler växter och djur i omgivningen, ekologiska måltider av hög kvalitet eller att miljökunskaperna har förbättrats och inte minst att beteendet har blivit mer miljöanpassat, såväl i verksamheterna som därhemma.

Projekten har också haft andra värdefulla effekter. När barn, personal och föräldrar arbetat tillsammans för att nå sina mål har engagemanget ökat och känslan av gemenskap vuxit sig stark.

Bidragen har satt fart på miljöarbetet i verksamheterna. Så här säger Lola Bodin från Förskolan Gärdesbacken på Östermalm: ”Bidraget från 10-miljoners-potten har varit en draghjälp. Miljöarbetet har gått snabbare och tack vare bidraget har vi skapat oss en stabil grund som gör att vi kan fortsätta på egen hand.”

- 1 Enskedefältets skola**
Bidrag: 52 000 kr
- 2 Korpens Förskola**
Bidrag: 16 000 kr
- 3 Blommensbergsskolan**
Bidrag: 310 000 kr
- 4 Förskolan Lillskogen**
Bidrag: 38 545 kr
- 5 Föreningen Rädda Långsjöns grodor**
Bidrag: 35 000 kr
- 6 Hägerstenshamnens skola**
Bidrag: 30 000 kr
- 7 Katarina Norra skola**
Bidrag: 100 000 kr
- 8 Skärholmens fältskola**
Bidrag: 50 000 kr
- 9 Naturskyddsföreningen**
Bidrag: 1 600 000 kr
- 10 Nya Elementar skola**
Bidrag: 9 718 kr

1

Naturstig – en pedagogisk insats för skolan och andra

På **Enskedefältets skola** ville man öka elevernas medvetenhet och intresse för naturen och miljön i närområdet. Skolan ligger nära ett skogsområde där många elever och lärare brukar ta sin lunchpromenad. Därför blev det en naturstig.

Skolans miljögrupp sökte pengar från 10-miljonerspotten för att göra stationer med natur- och miljötema. Stationerna skulle vara utmärkta med skyltar med lättförståelig information.

Lättillgänglig och synlig

Två pedagoger från Naturskolan i Bergianska Trädgården anlätades och fram växte 10 stationer med olika tema som geologi, träd, fåglar, istid m.fl. Längs stigen finns nu en väl synlig skylt vid varje station. På skolans biblioteket finns ett spännande fördjupningsmaterial till varje station. Det pedagogiska materialet är anpassat för barn från förskoleålder och uppåt.

Stort engagemang och intresse

Projektet har haft mycket god delaktighet och förankring på skolan. I samband med invigningen fick alla skolans lärare en guidad tur av pedagogerna från Naturskolan där lärarna fick tips om hur de kan använda stigen i undervisningen.

Projektet hade även bra kontakter med personer utanför skolan. Miljösamordnaren i stadsdelen hjälpte till med finansiering och kontakter för själva anläggningsarbetet. En framgångsfaktor för projektet var det goda samarbetet mellan Bergianska Naturskolan och skolans miljögrupp som ansvarade för projektet. Att naturskolans pedagoger hade stor erfarenhet av liknande projekt bidrog till det goda resultatet.

Stigen är öppen för allmänheten och för andra skolor att gå. Materialet lånar man på skolans bibliotek.

Läs mer om Naturstigen på: www.enskedefaltetsskola.stockholm.se

2

Från asfalt och betong till en grön oas

På **Korpens förskola** ville man väcka barnens intresse för sin närmiljö genom att satsa på en grönare gård. Genom att barnen fick vara delaktiga i arbetet ville man lära dem att värna om växter och djur och få in ett miljövänligt tänkande. Samtliga 39 barn på förskolan deltog i projektet och föräldrarna bjöds in till gemensamma arbetsdagar.

Trivsamt gård för alla

Förut bestod gården mest av betong och asfalt. Vid projektets slut hade gården förvandlats till en grön oas till glädje för såväl barn, personal och föräldrar. Gården blev så trivsamt att föräldrarna ofta blev kvar när de skulle hämta barnen! Vissa tog med sig fika vid hämtningen för att få sitta ner och njuta en stund.

Alla var med och jobbade

Tillsammans anlade föräldrar, personal och barn odlingslotter där man odlade grönsaker och rotfrukter. Man gjorde om en gammal sandlåda till ett odlingsrum för kryddväxter och blommor, planterade bärbuskar och sådde en fjärilsträdgård. Barnen födde upp fjärilslarver under våren och släppte sedan ut fjärilarna i trädgården. Samtidigt startade skolan upp en kompost och började källsortera soporna.

Starkt engagemang trots motgång

Den stora utmaningen för projektet var att både stadsdelen och förskolan genomgick omorganisationer under projektets gång. Det ledde till att förskolan fick evakueras till andra lokaler och att både ledning och personal hann bytas ut. Trots det har miljöarbetet fortsatt.

På förskolan Korpen finns ett brinnande engagemang och en stark vilja hos de inblandade.

3 Byte av belysning sparade 1 000 kr/klassrum och år

På **Blommensbergsskolan** i Liljeholmen har projektet bidragit till stor miljönytta! För pengarna man fick från 10-miljonerspotten har man bytt ut den gamla och energikrävande belysningen på skolan mot ny mer energisnål.

Genom att byta ut lamporna på ett våningsplan var det meningen att man tydligt skulle kunna se hur energiförbrukningen minskade i jämförelse med övriga våningsplan. Parallellt med detta fick eleverna i varje årskurs genomföra energiarbeten i undervisningen. För att förbättra arbetsmiljön målade man även om vissa klassrum, la in nya golv och installerade rörelsestyrning och akustiktak. Detta finansierades av SISAB, som äger stadens skolfastigheter.

Minskad energiförbrukning

Energiförbrukningen på skolan har minskat drastiskt. Under våren gjorde man en mätning där man jämförde två korridorer med varandra. Resultatet visar att elförbrukningen i den korridoren där belysningen inte var utbytt var dubbelt så hög! I pengar är det en minskning på 1000 kr per klassrum och år! De nya lampornas livslängd är dubbelt så lång och de behöver inget underhåll.

En annan effekt av arbetet på skolan är att eleverna nu är mycket mer medvetna om sin egen energiförbrukning. Tidigare slog de på och av strömmen, lämnade toalettlampor på och stängde inte fönstren när de lämnade klassrummen. Medvetenheten har fått ringar på vattnet och man har även börjat tänka på hur man har det hemma.

Miljöarbetet fortsätter

Återkommande temadagar med miljöfokus ska göra att projektet lever vidare. På skolan anses projektet så bra att det för första gången diskuteras att ha ett gemensamt miljötema för alla årskurser.

Det lyckade resultatet beror till stor del på en engagerad personal, bra projektkoordinator, kunniga fackmän och att SISAB finansierade delar som inte rymdes inom projektbudgeten.

Det finns idéer för framtida projekt! Bl.a. skulle man vilja installera en solfångare på taket för att sänka uppvärmningskostnaderna. Man vill även öka andelen ekologisk mat ännu mer.

Även arbetsmiljön har förbättrats. Ljuset från de nya lamporna är mycket behagligare och det är lugnare i klassrummen. Både elever och lärare säger att de arbetar mycket bättre.

Rektor Bengt Olsson

4 På jakt efter fler Vilda grannar

Vid **Förskolan Lillskogen** i Älvsjö finns en stor och spännande naturtomt i Lillskogen, som är en del av ett större skogsområde. Med dessa förutsättningar ville lärarna på skolan locka till sig fler vilda djur. Samtidigt ville man också öka medvetenheten om naturvärden och miljöfrågor hos såväl personal, elever och föräldrar.

Förskolan sökte pengar ur 10-miljonerspotten för att med hjälp av en rad olika aktiviteter öka den biologiska mångfalden på gården. Personalen tog hjälp av en trädgårdskonsult och anordnade inspirationsträffar/arbetsdagar på gården. Föräldrar och barn bjöds in för att hjälpa till och för att lära sig mer om djur och natur.

Praktiskt arbete tillsammans

Tillsammans med föräldrar, elever och lärare har man sedan hjälpts åt att bygga och måla fågelholkar, sätta upp öppna komposter, planera och plantera en fjärilsrestaurang, plantera buskar och växter och gjuta vattenbad för fåglarna m.m.

Nu finns fler ekorrar och insekter. Fåglar har flyttat in i de fina egenhändigt snickrade holkarna och barnen har upptäckt naturen på nära håll. Barnen har tittat i de öppna komposterna, vänt på stenar och stockar de sett och utforskat och lärt sig mycket om alla småkryp de hittat.

Ökad gemenskap

Intresset för projektet var stort och alla ville vara med och hjälpa till. Samarbetet med föräldrarna har varit mycket bra och arbetsdagarna välbesökta. Alla familjer har vid något tillfälle deltagit i projektet. Arbetsdagarna har bidragit till en starkare gemenskapskänsla och utemiljön har blivit rikare på växter och djur. Förskolans arbete fortsätter och det finns redan planer på att plantera flera växter på gården.

5

Räddar Långsjöns grodor

I Långsjön i Älvsjö finns en av de största populationerna av grodor och paddor i hela Stockholms stad, hur många visste det egentligen? Varje vår när grodorna ska förflytta sig ner till sjön för lek blir tusentals grodor överskörda. Detta ville Fastighetsägarföreningen i Älvsjö göra någonting åt.

Föreningen sökte pengar ur 10-miljonerspotten för att väcka intresse och ge kunskap om att groddjuren är utsatta och på sikt hotade som art. Genom frivilliga insatser i form av grodvandringar vill föreningen rädda så många grodor som möjligt under vårens lekperiod.

Målet var att engagera 30 aktiva grodräddare i grodvandringarna men det blev bara 15. Med hjälp av hinkar har man på vandringarna hjälps åt att plocka upp grodorna från vägen och placerat dem intill sjön.

Minska trafiken – en utmaning

Anledningen till problemet med groddöden på våren är trafiken i området. Projektet arbetade för att minska trafiken på särskilt utsatta sträckor genom att sätta upp varningsskyltar och via information öka medvetenheten om grodorna och deras vandringar över vägen. Trafiken är den stora utmaningen för projektet. Målet är att det ska finnas varningsskyltar uppsatta under de relativt korta perioderna som grodorna vandrar från övervintringsplatserna till sjön.

Projektet tog fram en folder ”Rädda Långsjöns grodor” med information om grodor och paddor i området och vad man kan göra för att hjälpa dem undan vägdöden. Foldern spreds till samtliga boende runt Långsjön, medlemmarna i Långsjö fastighetsägareförening och till föreningar och andra naturintresserade grupper.

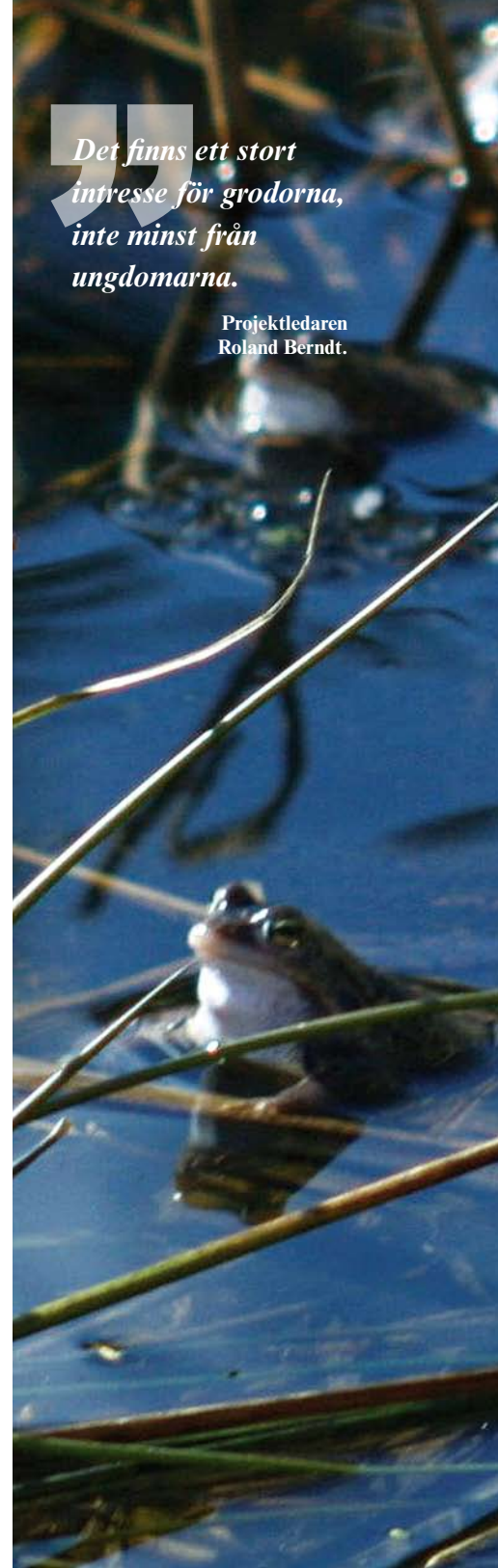
Ökat intresse och medvetenhet

Föreningen upplever att medvetenheten och intresset för naturvärdena kring Långsjön har ökat. Även media har spelat en betydande roll för projektets synlighet. Under våren 2007 var projektet med i direktsändning på Radio Stockholm och Dagens Nyheter gjorde ett reportage om projektet.

Projektet har bidragit till nya samarbeten och goda kontakter med bland annat stadens ekologer och med de förvaltningar som arbetar med stadens Vattenprogram.

Det finns ett stort intresse för grodorna, inte minst från ungdomarna.

Projektledaren
Roland Berndt.

6

Odling på schemat

Hägerstenshamnens skola ville skapa en grönare skolgård och öka elevernas intresse för ekologisk plantering och den gröna miljön. Projektet fick pengar från 10-miljonerspotten för att bygga ett växthus, plantera grönsaker, växter och kompostera. Till sin hjälp har de haft en trädgårdsmästare som har planterat, rensat, vattnat och skördat tillsammans med barnen. Varje höst kan nu skolan skörda sina egna grönsaker! Från augusti fram till mitten av oktober äter de gurka, sallad, squash, lök och tomater från det egna växthuset. Inte nog med att barnen gillar sina egna grönsaker bättre, skolan sparar även in en del på minskade matkostnader.

Helhetsgrepp om miljöarbetet

Satsningarna på skolgården är inte de enda. Lärarna på skolan har integrerat miljöfrågorna i undervisningen och skolan jobbar strukturerat med att minska sin egen miljöpåverkan. De byter successivt till energisnåla lampor, sparar energi, ökar andelen ekologiska råvaror och använder endast miljövänliga rengöringsmedel.

Parallella aktiviteter

En framgångsfaktor för projektet var att det pågick flera aktiviteter samtidigt. Dels hade skolan vunnit 300 vårlokare i en tävling. Samtidigt satsade skolan på att miljödiplomera hela verksamheten vilket gjorde att miljöfrågorna var prioriterade och att alla på skolan kände till satsningen.

Varva teori och praktik

Genom projektet har eleverna fått en större kunskap om de ekologiska sambanden. Undervisningen i växthuset har hjälpt eleverna att förstå kretsloppet på nära håll. Eleverna är med hela vägen, från jord till bord. Och varje höst kommer höjdpunkten då de kan njuta av sina egna grönsaker som de har odlat själva!

Skolans arbete har bidragit till nya idéer och inspirerat andra skolor och förskolor att förändra sina gårdar. Aktiviteterna fortsätter, fler buskar och en redskapsbod för trädgårdsredskapen står på listan. Skolan har infört planterings- och skördeveckor då alla planterar, rensar och städar skolgården tillsammans.

7

Skola med gröna ambitioner

På **Katarina Norra** skola ville man satsa på skolmaten. Vid en ombyggnad på mitten av 90-talet förlorade skolan sitt tillagningskök. Sedan dess har skolan köpt in halvfabrikat vilket har lett till att varken elever, lärare eller personal har varit nöjda med kvalitén på maten.

Projektet sökte pengar för att kunna använda mer ekologiskt odlade råvaror, öka kvalitén på maten och för att ge såväl kökspersonal, elever och lärare mer kunskap om maten och miljön.

Utbildning och förankring

Skolan tog hjälp av eko-kocken **Carola Magnusson**. Med hennes gedigna kunskap och känsla för mat och miljö utbildades skolans kökspersonal. Fokus låg på säsonganpassning, rena ekologiska råvaror, återvinning och kompostering. För elever och föräldrar arrangerades seminarier kring matens ursprung. För att föräldrarna skulle få samma smakupplevelse som eleverna får varje dag bjöds de in att provsmaka maten. Det skapades ett stort engagemang kring projektet genom att alla stod bakom satsningen.

Nytt arbetsätt – mer eko

Idag tillagar Carolas personal maten i köket på Katarina södra. Andelen ekologiska produkter har gått från 10% när projektet startade till mellan 60–70%! Köket använder mycket mer säsonganpassade råvaror och har bytt ut en stor del av köttproteinet mot vegetabilier. Allt avfall från köket sorteras och det komposterbara lämnas till rötning.

Målet för skolan var att sprida det ekologiska tänkandet från barnen till de vuxna.

Kerstin Andersson, skolledare

Projektet har lett till en ”Katarina Norra anda” där såväl personal som elever och föräldrar ser och vågar prova nya utmaningar. Genom projektet har skolans personal sett att det går att genomföra förändringar till det bättre och även hittat arbetssätt för det. Projektet har inte bara fått uppmärksamhet inom skolan. Det har även fått publicitet utanför skolans gränser. Bland annat blev de inbjudna till Utbildningsradion för att berätta om projektet.

Miljöarbetet fortsätter

Skolan jobbar vidare med att miljöanpassa skolan. Sedan projektets slut har man investerat i en kolonilott. Nästa mål är att certifiera sig enligt miljömärkningen för skolor, Grön Flagg. Skolan kämpar också för att få till en ombyggnad av skolans kök, så att man kan laga maten på plats.

Tack vare projektet kan nu alla på skolan, stor som liten, njuta av god mat tillverkad på fina råvaror varje dag. Det goda resultatet har fått ringar på vattnet och flera skolor kommer på besök för att se hur de arbetar med maten.

”Vilken enorm skillnad det har blivit, innan fick vi den färdiglagade maten gjord på halvfabrikat skickad till oss från Kista. Idag handplockas råvarorna och lagas från grunden. Det är nästan bara pastan och smöret som inte är ekologiskt!”

Kerstin Andersson, skolledare

8 Vilda grannar – så sätter man naturen på schemat

På **Skärholmens fältskola** ville man ge barn och ungdomar ökad kunskap om fåglar och andra vilda djur som finns i närnaturen. Fältskolans verksamhet är lättillgänglig för skolorna och ligger i Sätmaskogen som är ett naturreservat med höga naturvärden. Genom projektet ville man också öka antalet boplatser för fåglarna genom att bland annat bygga fågelholkar.

Fältskolan fick bidrag för att gemensamt med skolbarnen bygga och sätta upp fågelholkar och andra bon och för att anordna fågelskådningar. Inbjudningar gick ut till alla skolor i stadsdelen.

Fåglarna – bra studieobjekt

Skolan har tagit med många klasser på ett stort antal fågelexkursioner och andra typer av fågelstudier. Vid fågelskådningarna följer man också upp om holkarna används som boplatser och för häckning. Fågelstudierna har varit ett effektivt sätt att öka kunskaperna och den biologiska mångfalden och dess betydelse bland barnen. Intresset har varit stort hos skolorna. Alla klasser som deltog i fågelstudierna och byggde holkar fick en klassuppsättning med en fågelbok, en skiva med fågelläten, kikare och anteckningshäften. Det material som använts av klasserna ska framöver användas inom den ordinarie verksamheten. Skolorna som har varit med i projektet har fått i uppgift att förvalta och se till att byggda holkar kontrolleras och underhålls. Det har spridit ringar på vattnet att fortsätta bobyggandet i stadsdelen.

Projektet har ökat lärare och elevers medvetenhet om de lokala naturvärdena och på så vis också stärkt stoltheten över sitt bostadsområde. Förhoppningsvis kommer projektet leda till att fler av stadsdelens invånare går ut och vistas i naturen.

Väletablerad fältskola

Fältskolan i Skärholmen är väl förankrad i stadsdelen. Detta var till fördel för projektet, liksom att Fältskolan redan jobbar med många av de skolor som deltog i projektet. På så vis kunde man samordna aktiviteterna med den ordinarie verksamheten.

Det finns ett pedagogiskt värde med att ta med eleverna ut i naturen, där egna upplevelser är början till ett aktivt lärande.

Birgitta Sang,
lärare på fältskolan

9 Upptäck naturen i innerstaden

Allt fler undersökningar visar att människor mår bra av att vistas i naturen. Men många känner inte till Stockholms fina och intressanta natur som finns att upptäcka på nära håll. Mot denna bakgrund gick Naturskyddsföreningen och stadsdelsförvaltningarna i innerstaden ihop och sökte pengar ur 10-miljonerspoten. Målet var att öka kunskaperna om närnaturen och visa på att man inte behöver åka ut ur staden för att uppleva en spännande natur.

Populära naturguidningar

Projektet vände sig både till allmänheten och till innerstadens skolor och förskolor. Till allmänheten erbjöd projektet naturguidningar i staden. Ca 500 personer deltog i vandringar i olika stadsdelar av staden. Projektet tog även fram en bok om innerstadens natur, *Upptäck naturen innanför tullarna*, och broschyrer som guidar till naturen på Kungsholmen, Norrmalm, Östermalm och Södermalm.

Utomhuspedagogik för lärarna

Pedagoger och lärare på förskolor och skolor i innerstaden erbjöds en utbildning. Den första delen bestod av en utbildnings- och inspirationsträff. Den andra delen bestod av en naturguidning för både elever och pedagoger i något av stadens grönområden. I utbildningarna ingick ett utbildningsmaterial för att uppmuntra till en fortsatt regelbunden pedagogisk verksamhet i parker och grönområden. Sammanlagt har 150 pedagoger deltagit i utbildningarna och över 1000 barn och 200 pedagoger har varit ute i naturen med projektets guider. Utvärderingarna visar att deltagarna var mycket nöjda med utbildningens två steg och att de tänker använda handledningsmaterialet regelbundet.

Stort intresse

Resultatet av projektet visar att intresset för att lära sig mer om stadens natur är stort, både hos allmänhet och hos pedagoger och lärare. Flera pedagoger har efterfrågat fortsättningskurs och flera besök med naturguider. Projektet har lyft fram stadens natur och underlättat för många att både hitta och få ny kunskap. Materialet var anpassat till pedagoger på både skolor och förskolor och fungerar utmärkt att använda även om man inte har gått utbildningen.

Stockholm är en grön stad med många fina naturområden som kan upptäckas på nära håll. Det ger oss goda förutsättningar att fortsätta våra naturbesök och stimulera vår upptäckarlust!

10 Lära genom upplevelser

– Nova tog ett helhetsgrepp om miljöfrågorna

Via en enkätundersökning som gick ut till föräldrarna i Ur och Skur-klassen Nova på **Nya Elementar skola** i Bromma kunde lärarna se att föräldrarna inte var riktigt nöjda med deras barns miljömedvetenhet. Detta startade en process hos ledarna som började fundera på hur de kunde få eleverna mer medvetna.

Tack vare 10-miljonerspotten fick klassen pengar till att börja kompostera och källsortera sitt avfall, för att på så sätt få igång ett kretsloppstänkande hos eleverna. Idéerna växte snabbt och i samband med att skolan beviljades pengar beslöt man att dra igång ett miljötema. Under ett halvår avsattes 2,5 timmar i veckan åt miljöundervisning för klassens 48 barn från förskoleklass till årskurs fem.

Lära genom upplevelser

Lärarna jobbade mycket med att levandegöra undervisningen på olika sätt. När de talade om föroreningar i naturen fick barnen själva gå ut och hämta prover på snö från olika platser; ängen bakom skolan, huvudvägen och snö från stan. Snön la barnen i kaffefilter och lät den smälta. Skillnaden i färg syntes tydligt och barnen diskuterade tillsammans med läraren varför filterna såg olika ut när de hade torkat, en del var grå-bruna och andra var ljus-bruna? Anna: Det är för att luften blir smutsig av avgaserna vid vägen och i stan. I snön från ängen är det bara avgaser från luften.

Använde sig av befintlig kunskap

Till sin hjälp i undervisningen använde sig lärarna av material och föreläsare från Stockholms stad. På så sätt kunde kostnaderna hållas nere. Stadsdelens biolog, miljösamordnare och föreläsare från Stockholm Vatten och Naturskyddsföreningen kom till klassen. Genom alla kontakter ökade kännedomen om skolans miljöarbete

10-miljonerspotten fick oss att öppna ögonen för miljöfrågor.

Från slutrapporten skriven av Yvonne Jonsson.

vilket ledde till att de blev intervjuade i TV och att de medverkade när salamanderdammen i Judarn invigdes 2007.

En svårighet i projektet var att få igång rutinerna för källsortering och kompostering. I början av projektet var förhoppningen att eleverna själva skulle sköta tömningen. Men ett husbygge i närheten ledde till att återvinningsstationen flyttade till andra sidan vägen vilket gjorde det svårt för barnen att själva lämna de sorterade soporna.

Integrerat i undervisningen

Projektet har lett till en ökad kunskap och förändrade beteenden hos såväl elever, föräldrar och personal. Miljötemat i undervisningen var så lyckat att det nu utgör ett av klassens 5 olika teman. Skolan har även startat upp två miljögrupper, en för årskurs F–5 och en för årskurs 6–9.

Projektet är ett levande bevis på att man inte behöver ha en stor projektbudget för att lyckas. Finns det engagemang hos de inblandade kan det gå trots små medel. Som avslutning på det halvårslånga projektet tog skolan hem 2:a priset i ”Skolornas miljöpris”. Juryns motivering löd: ”I Ur och Skur är klassen Nova ett strålande exempel på hur miljöengagemang kan uppnås genom upplevelse-baserad inlärning”.

Jag har lärt mig mycket om miljö: vad man ska göra och vad man inte ska göra. Om ozonlagret och att man inte ska förstöra det. Min mamma köper ganska mycket ekologisk mat, mer nu än innan miljöprojektet.

Anna (5:a)

